

L'EVOLUCIÓ DE LA TRADUCCIÓ A CATALUNYA AL SEGLE XX. SOBRE LA POESIA ITALIANA EN VERSIÓ CATALANA

—[...] Però el que us demano són les traduccions italianes dels poetes avançats.
—Creieu que els futuristes s'ho valen? No crec que calgui fer conèixer el Marinetti de «La mort de la Lluna».

(Diàleg entre J. Folguera i J. V. Foix amb data de 6 d'octubre de 1917)

J. V. FOIX, *Catalans de 1918*

0.

En l'àmbit de la filologia, ha anat adquirint cada cop més importància l'anàlisi de les traduccions literàries, i aquesta especialització —que abraça un arc d'aproximacions diverses a les obres, que van de la recepció a la crítica textual— malda, amb el pas dels anys, per ensenyar els nous horitzons de lectura produïts pel diàleg entre una obra i el nou idioma que l'acull i per obtenir, finalment, la seva consolidació epistemològica.

En aquesta línia de recerca s'encarrila el «projecte Boscà», els membres del qual ens dediquem a la catalogació, la informatització i, naturalment, a l'estudi de les versions castelleses i catalanes d'obres literàries italianes.⁽¹⁾ En particular, jo m'ocupo de les versions que han estat dutes a terme pels autors catalans de finals del segle XIX i començaments del XX, tot palesant les influències que han rebut per part de la cultura italiana. En aquesta seu, però, més que proposar uns materials per a una història de la traducció de la literatura italiana a Catalunya, voldria fornicar una visió transversal amb una nòmina d'obres que, per la seva importància específica, poden contribuir a formar una mena de recorregut significatiu de les relacions literàries entre Itàlia i Catalunya al llarg del *Novecento*.⁽²⁾ Així, doncs, si per un costat hem d'acceptar que la tria que proposaré passa per una mirada subjectiva sobre textos i models de traducció, per l'altre, vull establir uns criteris que eliminin els aspectes més anecdòtics dels meus gustos personals. Perquè sigui així, imposaré un altre tall inicial per limitar el corpus a la poesia i a les edicions en volum. D'aquesta manera, evitarem el risc d'exaltar fragments o poemes que, per la circumstància d'haver tingut un torsimany de valor reconegut, brillarien d'una enganyívola llum reflexa. I, d'altra banda, em defenso d'una involuntària deriva sociològica del discurs, fet que requeriria un espai molt major per la necessitat de prendre en consideració modalitats i gèneres diferents.

1.

El punt de partida per bastir aquesta tria me'l facilita la traducció de *La Vida Nova* de Manuel de Montoliu, que remunta a l'any 1903. Tanmateix, he d'afegir que això m'obliga, tot seguit, a marcar una primera excepció, si bé parcial, a la regla que acabo d'exposar, atès que l'obra de Dante és un prosímetre, on els poemes s'alternen amb els comentaris i la narració. La importància que aquesta versió, filla legítima de l'entrada del preraphaelisme a Catalunya, assoleix en els cercles modernistes, amb una valoració basada en l'exaltació de les composicions poètiques (només cal mirar les versions que se n'han fet en català), dissipa qualsevol dubte. La traducció de Montoliu també tindrà una segona edició, passada pel sedàs de les normes ortogràfiques fabrianes, el 1937 i, finalment, es tornarà a editar l'any 1999. Un parell d'anys abans de la segona edició, Montoliu va redactar uns apunts que obren davant els nostres ulls una petita escletxa per on mirar l'horitzó d'espera que la lectura de Dante, feta segons els mòduls i les pautes preraphaelites, havia generat:

Recordaria, per exemple, les reunions que uns quants amics teníem, amb l'objecte principal de fer en comú lectura comentada de la Divina Comèdia, en aquell interessant taller que l'artista Alexandre de Riquer tenia al pis més alt d'una casa dels darrers de la Seu. [...] Les nits de lluna plena alternàvem la lectura de la Divina Comèdia amb l'execució de música selecta. Vesprades inoblidables aquelles en les quals al conjur màgic de la música, de la poesia dantesca i de les gàrgoles, dels capitells, dels contraforts i finestrals gòtics de l'absis inundats de la claror misteriosa del pleniluni, vivíem per uns moments en un món de somni on ens submergiem amb el desig de naufragar-hi per sempre més. D'aquestes inoblidables sessions dantesques tingudes al taller d'Alexandre de Riquer va sortir la meua traducció de la Vita Nova. ⁽³⁾

Es tractava de la primera traducció integral a Espanya de *La Vita Nuova*: recordem que la llengua catalana havia donat a la llum, gairebé cinc segles abans, per obra d'Andreu Febrer, la primera traducció completa i en versos de la *Commedia*. Aquesta primacia podia ser un motiu d'orgull entre els intel·lectuals catalans, però els temps demanaven una nova versió i, després d'algunes proves amb resultats diferents, aquesta expectativa es realitzaria en l'edició de Josep Maria de Sagarra.⁽⁴⁾ Ens trobem davant d'una obra mestra en el camp de les traduccions literàries i no em deturaré en un text que ja ha estat analitzat de manera escrupolosa moltes vegades. Tan sols vull afegir una nota per aclarir la fal·làcia d'una polèmica que va sorgir fa alguns anys, arran de la publicació d'una nova versió catalana a cura de Joan Francesc Mira.⁽⁵⁾ Hi ha hagut alguns intents de comparar aquestes dues versions, però és una operació acrítica que no dona cap resultat vàlid, ja que la *Divina Comèdia* de Mira apunta sobretot, amb actitud modernitzadora, a ser llegida com una «història completa contada amb un llenguatge essencialment narratiu», tal com ens és assenyalat a la introducció. Personalment, com ja vaig expressar-ho en una ressenya que vaig dedicar al volum, comprenc i accepto l'aposta del traductor, però les mateixes raons que ell addueix m'inviten a excloure la seva versió de la meua llista. Si és veritat que la traducció de Mira, coherent amb els propòsits explicitats, assoleix un valor important fora d'un àmbit estrictament literari, també és cert que a aquest valor no se li pot aplicar al judici de qualitat poètica al qual he sotmès les altres obres.

Entre la primera publicació en volum de *La Vita Nova* de Montoliu i la de la *Divina Comèdia* de Sagarra, Maria Antònia Salvà es dedicava a les versions de Giovanni Pascoli.

Tanmateix, l'edició en volum d'aquestes composicions —que daten entre 1911 i 1938— s'esdevindrà només el 2002, a cura de Miquel Edo, que les recollirà en un llibret.⁽⁶⁾ Ara bé, aquest volum pòstum ens porta a descobrir les afinitats electives de la poeta mallorquina i evidencia l'esforç que fa per interpretar, transposar i «fagocitar» el llenguatge pascolià amb un resultat que passa per una assimilació progressiva de la poètica i l'estil del decadentista italià.

2.

En recuperar l'itinerari cronològic, he de tornar a confessar l'arbitrarietat de la meva nòmina, ja que el següent text té data de 1961 (i se'n farà una segona edició trenta anys més tard). Altrament, no podem oblidar les vicissituds de la publicació en llengua catalana durant el segle XX, i em sembla inútil intentar un rescat històric d'unes traduccions a través de la lent de l'entomòleg, més que mitjançant els instruments de la crítica literària. Així, doncs, crec que es mereix una menció d'honor l'antologia de Tomàs Garcés, *Cinc poetes italians, Saba, Cardarelli, Ungaretti, Montale, Quasimodo*, el reflex més diàfan i complet d'aquell lligam cultural amb Itàlia que representa per a qui, com jo, treballa en la italianística catalana, el llegat més important que Garcés ens ha deixat. Sé que els autors antologats per Garcés —en primer lloc, Montale— han estat mereixedors d'altres traduccions; tanmateix, no crec que cap d'aquestes hagi tingut un ressò i un valor fundacional que es pugui comparar amb la tradició que Garcés ha sabut construir amb les seves versions.

Ara bé, si el reconeixement en la tradició és un índex de prestigi que no es pot menystenir, també és aconsellable rescatar de l'oblit els textos que s'ho mereixen. Em refereixo al desinterès —que trobo, més que injust, inexplicable— que d'ençà uns anys s'ha dipositat sobre la versió de l'*Orlando Furioso* que va fer Bonaventura Vallespinosa, amb una reproducció rigorosa de l'octava ariostesca i amb un respecte de les rimes que la distingeix d'altres traduccions de l'obra (penso en la més recent al castellà), on la fita declarada és més aviat la correspondència de continguts a l'intern de l'estrofa, considerada com la unitat semàntica de base.⁽⁷⁾

És fàcil entendre que el meu discurs es basa en uns axiomes —això és, etimològicament, uns prejudicis— que altres estudiosos deuen considerar, si més no, discutibles. El primer de tots és la preferència que atorgo a les versions que intenten restituir fidelment la mètrica del text original. És una de les raons per les quals poso en una posició de relleu l'activitat de Miquel Desclot i, en particular, la seva traducció de tots els sonets del *Cançoner de Petrarca*,⁽⁸⁾ una primera prova cap a la versió integral del *Rerum vulgarium fragmenta* que està preparant ja des d'alguns anys. El sistema tancat del Llibre petrarquià arrossega a les conseqüències més extremes la dèria de Desclot per a una traducció total de l'original: no només es tracta de respectar amb fidelitat la mètrica, sinó també de conservar aquells elements que, en el contingut com en l'expressió, tracen una xarxa de relació amb la qual el text es desplega davant els ulls del lector com si fos un mapa poètic. Aquestes isotopies construeixen diferents conjunts dins el *Cançoner* que en reforcen la cohesió i la unitat i que ens permeten inserir-lo en la categoria de les macroestructures. *Hic Rhodes, hic salta*, sembla dir el text al traductor que s'hi apropa amb un desafiament engrescador, i Desclot no decep el lector, tot i que, en l'avançament que ens ha lliurat, també hi ha moments de cansament que encara són susceptibles d'alguna millora.⁽⁹⁾

La importància d'aquesta primera versió petrarquesca ja ha estat reconeguda amb els premis que ha obtingut, tal com ha passat a la versió dels *Cants* de Leopardi per part de Narcís Comadira.⁽¹⁰⁾ Tanmateix, es tracta de dos treballs en què han estat emprats mètodes i solucions molt diferents. Comadira ens dóna, amb els *Cants*, una segona versió completa de l'obra de Leopardi en català, després d'haver estudiat durant anys i panys l'obra del Recanatense. Ens proporciona una introducció bona i àgil, i unes notes als textos excel·lents, amb una descripció minuciosa dels dubtes del traductor i de les correccions i modificacions aportades al llarg del temps. La separació més clara entre Desclot i Comadira rau en la major llibertat que el segon reivindica per a les seves versions, amb la qual cosa, en alguns casos, reproduïx fidelment les rimes i, en altres, s'estima més evitar-les del tot o parcialment. Tot i amb tot, aquest desequilibri genera una fricció entre els textos catalans, i és l'única pega que em sentiria capaç de retreure a un llibre digne dels majors elogis.

Aquí podria posar el punt final a la meva ressenya, si no fos que tinc notícia d'una versió de Dino Campana feta per Susanna Rafart i que, segurament, veurà la llum abans d'aquest article.⁽¹¹⁾ No puc comentar amb la distància crítica necessària una obra encara inèdita i en la qual també hi ha una participació meva (tot i que limitada a la redacció d'un pròleg), però puc donar-ne una petita mostra representativa. Així, doncs, per concloure, transcriu, en l'original i en la versió catalana, l'incipit de *Bat i bota*, un poema marítim on la forma mètrica basada en el ritme ternari de l'anapest reproduïx, amb una probable reminiscència dels iambes de Catul («Phaselus ille quem videtis hospites...»), el moviment del vaixell dins l'aigua.

Batte botte

Ne la nave
 Che si scuote
 Con le navi che percuote
 Di un'aurora
 Sulla prora
 Splende un occhio
 Incandescente:
 (Il mio passo
 Solitario
 Beve l'ombra
 per il Quais)

Bat i bota

En la nau
 Que es sacseja,
 Amb les naus que colpeja
 D'una aurora
 A la vora
 L'ull espireja
 Incandescent:
 (El meu pas
 Solitari
 Que beu l'ombra
 Pel passeig)

NOTES

- (1) Es tracta del projecte de recerca que, en la seva fase més recent, té com a títol *Texto y paratexto en las traducciones españolas de la literatura italiana: elaboración de un hipertexto de las traducciones literarias en castellano y catalán: 1300-1939 (HUM2005-00042)*, coordinat per la Dra. María de las Nieves Muñiz Muñiz. Els resultats d'aquest esforç són visibles a la pàgina web <http://www.ub.edu/boscan> i a les actes del congrés que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona l'any 2005: "La traduzione della letteratura italiana in Spagna (1300-1939). Traduzione e tradizione del testo. Atti del Primo Convegno Internazionale", a cura de María de las Nieves MUÑIZ MUÑIZ, Florència, Franco Cesati Editore, 2006.
- (2) Per una mirada general respecte al període que va de 1918 a 1936, és indispensable consultar el llibre de Gabriella GAVAGNIN, *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, i l'antologia de traduccions, a cura de la mateixa autora, *De Leopardi a Ungaretti: un segle de poesia italiana*, Barcelona, Proa, 2001.
- (3) Manuel de Montoliu. «Josep M. de Sagarra traductor de la Divina Comèdia», *La Veu de Catalunya*, 25 de juny de 1935. Reproduït amb el títol «Dante Alighieri. "La Divina Comèdia», dins *Id., Breviari crític*, vol. VII, a cura de F. Xavier RICO MÀ i Rosa M. RICO MÀ, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconensis Ramon Berenguer IV, 1988, pp. 212-214.
- (4) Cito la darrera edició: DANTE, *La Divina Comèdia*, trad. de Josep Maria de Sagarra, Barcelona, Quaderns Crema, 2000 [1947-1949-1951].
- (5) Dante ALIGHIERI. *Divina Comèdia*, trad. de Joan Francesc Mira, Barcelona, Proa, 2000.
- (6) Giovanni PASCOLI. *Poesies*, Barcelona, Galerada, 2002.
- (7) Ludovico ARIOSTO. *Orland Furiós*, trad. de Bonaventura Vallespinosa, Barcelona, Eds. 62, 1983. És emblemàtica l'absència d'aquest text en la categoria bibliogràfica «Traduccions al català més significatives fetes per Vallespinosa», dins Joaquim MOLAS, *Les avant-guardes literàries a Catalunya*, Madrid/Frankfurt am Main, Iberoamericana/Vervuert, 2005, p. 36.
- (8) Francesco PETRARCA, *Sonets*, trad. de Miquel Desclot, Barcelona, Proa, 2002.
- (9) Aquesta consideració meua ha de ser llegida en referència a una ressenya que la versió de Desclot va rebre per part de Costanzo DI GIROLAMO, «Antica lirica italiana in catalano», *Quaderns d'Itàlia*, núm. 6, 2001, pp. 187-193 —tot i que els textos de Petrarca examinats són extrets del quadern de bitàcoles del traductor, *Saps la terra on floreix el llimoner? Dante, Petrarca, Miquelangelo*, trad. de Miquel Desclot, Barcelona, Proa, 1999. La posició de Di Girolamo, un dels màxims filòlegs de la romanística actual, és diametralment oposada a la meua, ja que és la conseqüència d'un plantejament inicial del tot diferent. L'estudiós afirma la vacuïtat de reproduir les formes mètriques de l'italià del segle XIV, ja que donarien peu a un resultat que, en l'idioma d'arribada, es col·locaria fora del temps i de la realitat. Si bé em permeto discrepar dels pressupòsits de Di Girolamo, coincideixo amb ell quan posa el dit a la nafra i treu a col·lació els paranys en què Desclot cau de tant en tant.
- (10) Giacomo LEOPARDI. *Cants*, trad. de Narcís Comadira, Barcelona, Eds. 62, 2004. Hi ha una traducció catalana moderna i anterior: *Id., Cants*, trad. d'Alfons Maseras, Barcelona, Oasi, 1938.
- (11) Dino CAMPANA. *Cants Órfics*, trad. de Susanna Rafart, Ciutat de Mallorca, Moll (en premsa, 2006).